

УДК 32.001.8

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2025.60.36>

НЕОІНСТИТУЦІОНАЛІЗМ ЯК МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Олег Кавецький

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
філософський факультет, кафедра теорії та історії політичної науки
вул. Університетська, 1, 79000, м. Львів, Україна*

У статті проаналізовано внутрішньополітичні трансформації як складний та багатогранний процес, що охоплює зміни в політичних інститутах, системах управління, законодавстві та суспільно-політичних відносинах. Дослідження розкриває ключові фактори, що впливають на внутрішньополітичні трансформаційні процеси, зокрема економічні, соціальні, культурні та зовнішньополітичні детермінанти. Особлива увага приділяється ролі політичних акторів, інституційних структур і неформальних практик у формуванні траєкторії змін.

У цьому контексті розкрито основні характеристики неоінституціоналізму як теоретико-методологічної парадигми у сучасній політичній науці, що дає змогу досліджувати процеси внутрішньополітичних трансформацій. Виокремлено ключові наукові підходи неоінституційної теорії, що мають вагоме значення у сучасній політичній науці, інструментарій яких забезпечує глибокий аналіз складних процесів змін у політичних системах, об'єднуючи увагу до історичного розвитку, культурних аспектів та інституційної стійкості.

Досліджено та проаналізовано найбільш актуальні напрями неоінституціоналізму в контексті вивчення внутрішньополітичних трансформацій. Зокрема, оцінено методологічний потенціал неоінституціоналізму (нормативного, історичного, дискурсивного неоінституціоналізму, а також неоінституціоналізму обмеженого раціонального вибору) до вивчення внутрішньополітичних трансформацій, виявлено його переваги та пізнавальні обмеження. Обґрунтовано важливість використання методології неоінституціоналізму для дослідження внутрішньополітичних змін в Україні.

Ключові слова: неоінституціоналізм, внутрішньополітичні трансформації, політичний дискурс, політична система, «стежка залежності», обмежена раціональність, політичні процеси, демократизація.

Внутрішньополітичні трансформації є складним і багатогранним процесом зміни політичної системи, інститутів, механізмів управління та суспільно-політичних відносин у межах однієї держави, що спрямований на адаптацію до нових викликів, потреб суспільства та зовнішніх факторів. Ці трансформації охоплюють реформування законодавчої бази, зміну структури державних інститутів, перерозподіл влади між гілками урядування, а також трансформацію політичної культури та суспільних цінностей. Вони можуть відбуватися як еволюційним шляхом, засобом поступових реформи, так і революційним, засобом радикальних змін, що спричинені суспільними потрясіннями. Здебільшого внутрішньополітичні трансформації є відповіддю на внутрішні чи зовнішні виклики, яка спрямована на забезпечення політичної стабільності, підвищення ефективності державного управління або гармонізацію з демократичними стандартами та принципами.

Методологічна основа досліджень внутрішньополітичних трансформацій складається з комплексного та системного поєднання міждисциплінарних методологічних інструментів, інтегрування концепцій неолібералізму, конструктивізму та неоінституціоналізму, застосування засад транзитологічної парадигми, теорії залежності та дифузії, а

також використання змішаних методів дослідження, завдяки яким можна проаналізувати як саме відбуваються інституційні, правові і ціннісні зміни в політичних системах.

Особливе місце в методології дослідження внутрішньополітичних трансформацій займає неоінституціоналізм, який розглядає інститути як ключові елементи політичних змін, зосереджуючись на їхній структурі, нормах, правилах і взаємодії з суспільно-політичними акторами.

Неоінституціоналізм як методологічна парадигма сучасної політичної науки став предметом досліджень таких зарубіжних дослідників, як, зокрема, Дж. Марч, Й. Олсон, Д. Норт, П. ДіМаджіо, В. Пауелл, Б. Гай Пітерс, П. Холл, Р. Тейлор, В. Шмідт. Серед вітчизняних науковців увагу вивченню інституційних аспектів політичних трансформацій приділяли, зокрема, А. Колодій, А. Романюк, Н. Ротар, О. Стойко, О. Фісун, В. Гапоненко.

Становлення методологічної парадигми неоінституціоналізму є значною мірою підсумком розвитку політичної науки, зокрема в контексті критики біхевіоралізму, що, як наслідок, призвело до перегляду базових чинників суспільно-політичного життя. На нашу думку, символічно, що окремі науковці часто використовують поняття «критичний інституціоналізм» для позначення нового інституціоналізму [4, с. 190].

На противагу іншим науковим підходам, неоінституціоналізм акцентує увагу на ролі інститутів у формуванні політичних процесів і змін, а також, на відміну від старого інституціоналізму, розглядає інститути не тільки як сукупність формальних правил, таких як закони, конституції чи державні органи, а й неформальних норм, зокрема суспільних цінностей, традицій чи практик, що визначають поведінку політичних акторів і структурують динаміку політичних реформ, стабільності чи криз. У центрі неоінституціоналізму лежить ідея, що інститути створюють «правила гри», які обмежують або спрямовують дії індивідів, груп чи організацій, формуючи траєкторію політичних змін у державі. У своїй статті А. Романюк зазначає: «У неоінституціоналізмі відбулося ускладнення самого підходу, коли шляхом синтезу були критично й одночасно творчо залучені в новий інституціоналізм підходи і біхевіоралізму, і теорії раціонального вибору, а також цілої низки інших попередніх теоретичних концепцій» [4, с. 193].

А. Колодій розуміє неоінституціоналізм як нову, але консервативну за своїм змістом теорію, адже вона підтверджує правоту консерваторів у тому, що лише традиція, тяглість та поступовість створюють міцне підґрунтя для стабільного розвитку, а також вказує на наявність революціонерів, які сподіваються, що зусиллям волі, одномоментно можна народити життєздатний новий порядок на основі певного проекту [2, с. 131].

Треба зазначити, що на сучасному етапі розвитку політичної науки не існує єдиного концептуального підходу до розуміння неоінституціоналізму, а сама ця парадигма поєднує у собі часом відмінні наукові напрями. Зокрема, П. ДіМаджіо виокремлює такі три різновиди неоінституціоналізму: раціональної дії, соціально-конструктивістський та медіатованого конфлікту (*mediated-conflict neoinstitutionalism*) [5, с. 696–697]. На думку Б. Гай Пітерса, необхідно говорити про сім варіантів нового інституціоналізму: нормативний, раціонального вибору, історичний, емпіричний, дискурсивний, соціологічний (соціетальний) та інтернаціональний [6, с. 23–27]. П. Холл та Р. Тейлор виділяють три школи неоінституціоналізму: історичний, інституціоналізм раціонального вибору та соціологічний [7, с. 936]. Згідно з підходом А. Колодій, для політичної науки найактуальнішими є: соціологічний (нормативний), історичний та неоінституціоналізм обмеженого раціонального вибору [2, с. 132].

Серед згаданих підходів ми зосередимо увагу на найефективніших, на нашу думку, напрямках неоінституціоналізму з погляду вивчення внутрішньополітичних трансформа-

цій. Нормативний неоінституціоналізм є одним із таких ключових напрямів. Його основу становить, зокрема, підхід Дж. Марча та Й. Олсена, відповідно до якого дії політичних акторів визначаються ціннісно забарвленими нормами та формальними правилами інститутів [8]. У рамках дослідження трансформації політичної системи теоретичне та практичне значення нормативного неоінституціоналізму полягає насамперед у можливості дослідити зміни у суспільних нормах та цінностях, а також проаналізувати, як ці зміни впливають на легітимність існуючих інститутів і сприяють виникненню нових.

Процеси трансформації політичної системи нерідко супроводжуються виникненням нових політичних інститутів, у тім числі й неформальних, які потребують легітимації з боку суспільства. Цей підхід підкреслює важливість неформальних норм та практик, а також дає змогу пояснити чому деякі інститути залишаються стійкими навіть під тиском змін, а інші швидко трансформуються. Цінність нормативного неоінституціоналізму як методологічної основи дослідження політичних трансформацій можна зафіксувати на прикладі посткомуністичних держав Східної Європи, де під час демократизації відбулась не лише зміна політичних інститутів, а й зміна нормативних уявлень про роль держави, громадян та політичних лідерів. У контексті дослідження внутрішньополітичних змін за допомогою згаданого підходу можна проаналізувати як зміни в нормах, цінностях та формальних правилах вплинули на трансформацію політичної системи України. Зокрема, після подій Революції Гідності у 2013–2014 рр. відбулась чітка зміна у суспільних нормах і поглядах, що виражається у домінуванні європейських цінностей та демократії. Як наслідок таких трансформацій відбулась активізація громадянського суспільства, яке є невід’ємним атрибутом сучасних демократичних держав, каталізатором змін та водночас здійснює контроль за діями органів державної влади, просуваючи реформаторські ініціативи.

Історичний неоінституціоналізм, насамперед розроблена у його рамках концепція «стежки залежності» (“path dependency”), акцентує увагу на ролі історичного контексту у формуванні та трансформації політичних інститутів [2, с. 134]. П. Пірсон розкриває основні положення згаданої концепції та аналізує її пізнавальні можливості для дослідження політичних процесів, наголошуючи, що минулі рішення мають тривалі наслідки, створюючи інституційні траєкторії, які складно змінити [9]. Історичний неоінституціоналізм також акцентує увагу на критичних моментах, коли відбуваються значні зміни в політичній системі, а інституційні повтори не є неминучими. Критичний збіг обставин, кризові ситуації можуть відкрити шлях до інституційних змін нового типу [2, с. 134].

Концепція «стежки залежності» дає змогу зрозуміти механізм розвитку політичної системи України та особливості її трансформації з моменту здобуття незалежності у 1991 р. Передусім радянська спадщина у вигляді політичних та адміністративних інститутів, централізована бюрократія та слабка правова система, вплив колишніх радянських еліт встановили траєкторію розвитку, яка вплинула на подальші політичні процеси. Наслідком цього стала слабкість інституту громадянського суспільства, зокрема відсутність як нормативного врегулювання, так і фактичного розвитку неурядових організацій, побудова залежних від олігархів політичних інститутів.

Україна пережила уже декілька критичних кризових моментів, які покликані були змінити траєкторію інституційного розвитку. По-перше, події 2004 р., зокрема Помаранчева революція, Революція Гідності 2013–2014 рр. та повномасштабне вторгнення у 2022 р., продемонстрували формування нових принципів і норм у суспільстві, підкреслили перевагу європейських цінностей та висунули вимогу проведення радикальних змін у існуючій системі. Крім того, починаючи з 24 лютого 2022 р., повномасштабна військова агресія РФ впливає на функціонування державних інститутів, політичну стабільність

і демократичні процеси в країні. За цих умов виникають зміни у структурі управління, підходах до забезпечення національної безпеки й взаємодії між державними та громадськими інститутами.

Неоінституціоналізм обмеженого раціонального вибору поєднує дослідження раціональної поведінки акторів з урахуванням їхніх обмежених можливостей у прийнятті рішень [2, с. 133]. Зауважимо, що поняття обмеженої раціональності було введено у науковий обіг Г. Саймоном, який наголошував, що індивіди не завжди можуть приймати оптимальні рішення через обмеження в доступі до інформації, а також обмежені можливості самої обробки цієї інформації. Як наслідок, вони часто задовольняються «достатньо хорошим» рішенням, що відповідає їхнім мінімальним вимогам [11].

Представники цього підходу досліджують як інституційні структури впливають на поведінку політичних акторів, наголошуючи, що інститути визначають правила гри, які формують можливості та обмеження для дій акторів, зменшуючи невизначеність та допомагаючи координувати взаємодію. Зокрема, Д. Норт, концептуалізуючи інститути як правила, норми та обмеження, які структурують політичну, економічну та соціальну взаємодію, стверджує, що вони зменшують трансакційні витрати і сприяють ефективнішому функціонуванню економіки, визнаючи при цьому обмежену раціональність акторів [3, с. 11–14; 2, с. 133].

На нашу думку, неоінституціоналізм обмеженого раціонального вибору дає змогу краще зрозуміти як інститути впливають на поведінку індивідів та груп, формуючи політичні та економічні результати. Він є цінним пізнавальним інструментом для дослідження політичних трансформацій та інституційних змін у сучасному світі. Наприклад, під час аналізу реформ у державі за допомогою цього методологічного інструменту можна дослідити, як еліти використовують інститути для закріплення влади чи просування змін.

Окрему увагу треба звернути на дискурсивний неоінституціоналізм. Представники цього підходу зосереджуються на дослідженні ролі ідей, наративів і дискурсів у формуванні інститутів та їхніх змін. Зокрема, В. Шмідт стверджує, що дискурси – це не лише ідеї чи наративи, а й інтерактивні процеси, засобом яких актори комунікують, переконують і формують інституційні практики. Вона виокремлює два типи дискурсів: координаційний (взаємодія між елітами) та комунікативний (взаємодія між елітами та суспільством) [10].

У контексті дослідження внутрішньополітичних трансформацій дискурсивний неоінституціоналізм має низку переваг. Насамперед він дає змогу врахувати роль ідей у творенні інститутів, що часто ігнорується в рамках інших напрямів неоінституціоналізму. Крім того, він підкреслює динамічність інституційних змін, показуючи, як дискурси можуть швидко трансформувати політичну реальність. Зокрема, за допомогою цього підходу можна пояснити швидкі реформи в умовах кризи, коли нові ідеї отримують широку підтримку. В контексті аналізу трансформацій політичної системи України цей підхід допомагає зрозуміти, як дискурси про європейську інтеграцію, національну безпеку чи децентралізацію впливають на реформи та взаємодію між державою і суспільством.

Однак зауважимо, що використання в рамках дослідження внутрішньополітичних змін лише дискурсивного підходу може бути суб'єктивним, оскільки в більшості випадків аналіз дискурсів залежить від інтерпретації дослідником, що може мати наслідком применшення ролі матеріальних факторів. На нашу думку, для всеохопного та глибокого теоретичного розуміння причин та передумов політичних змін важливим є саме комплексне поєднання дискурсивного неоінституціоналізму з іншими методологічними інструментами.

Отже, можемо констатувати, що в контексті вивчення внутрішньополітичних трансформацій неоінституціоналізм як теоретико-методологічна основа дає змогу пояснити як

стабільність, так і зміни в політичній системі. Поєднавши різні напрями (нормативний, історичний, дискурсивний та інституціоналізм обмеженого раціонального вибору), ми отримуємо можливість врахувати широкий спектр факторів, що впливають на політичні інститути та поведінку акторів, разом із складними взаємозв'язками між формальними правилами та неформальними практиками. Наприклад, зрозуміти як неформальні практики, такі як корупція чи клієнтелізм, можуть гальмувати реформи, попри існування формальних інститутів, зокрема антикорупційних органів.

Перевагами неоінституціоналізму як концептуальної основи дослідження внутрішньополітичних трансформацій є його здатність поєднувати структурний і агентський підходи, враховувати історичний контекст і пояснювати складну взаємодію між інститутами та акторами. Він пропонує гнучкий інструментарій для аналізу різноманітних аспектів трансформацій: від демократизації до виникнення кризових явищ під час модернізації політичної системи.

Водночас цей підхід має певні пізнавальні обмеження: надмірна увага до інститутів може применшувати роль індивідуальних чи позасистемних факторів, а акцент на концепції «стежки залежності» часом ускладнює прогнозування радикальних змін. Попри це, неоінституціоналізм залишається міцною методологічною основою для дослідження внутрішньополітичних трансформацій, допомагаючи зрозуміти, як інститути формують політичну реальність і спрямовують розвиток держави. Крім того, його використання дає змогу сформулювати перспективні напрями подальших досліджень та практичних рішень у сфері політичного розвитку, зокрема в контексті переосмислення існування політичної системи України на основі нових інституційних засад з огляду на глобальні безпекові виклики, вимоги впровадження європейських стандартів і цінностей у функціонуванні усіх політичних інститутів України.

Список використаної літератури

1. Гапоненко В. Неоінституціоналізм як метод дослідження демократизації політичної системи України. *European Political and Law Discourse*. 2019. Volume 6, Issue 4. P. 38–43.
2. Колодій А. Неоінституціоналізм та його пізнавальні можливості в політичних дослідженнях. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2011. Випуск 1. С. 129–139.
3. Норт Д. Інституції, інституційні зміни та функціонування економіки / пер. з англ. І. Дзюб. Київ: Основи, 2000. 198 с.
4. Романюк А. Новий інституціоналізм та поняття інституту в політичній науці. *Вісник Львівського університету. Серія філософські науки*. 2006. Випуск 9. С. 190–199.
5. DiMaggio P. The New Institutionalisms: Avenues of Collaboration. *Journal of Institutional and Theoretical Economics*. 1998. Volume 154, Issue 4. P. 696–705.
6. Guy Peters B. *Institutional Theory in Political Science. The New Institutionalism*. Fourth Edition. Cheltenham, UK; Northampton, MA, USA: Edward Elgar Publishing Limited. 2019. 293 p.
7. Hall P.A., Taylor R.C.R. Political Science and the Three New Institutionalisms *Political Studies*. 1996. Volume 44, Issue 5. P. 936–957.
8. March J.G., Olsen J.P. The New Institutionalism: Organizational Factors in Political Life. *American Political Science Review*. 1984 Volume 78, Issue 3. P. 734–749.
9. Pierson P. Increasing Returns, Path Dependence, and the Study of Politics. *American Political Science Review*. 2000. Volume 94, Issue 2. P. 251–267.
10. Schmidt V. Discursive Institutionalism: The Explanatory Power of Ideas and Discourse. *Annual Review of Political Science*. 2008. Volume 11, Issue 1. P. 303–326.

11. Simon H.A. A Behavioral Model of Rational Choice. *The Quarterly Journal of Economics*. 1955. Volume 69, Issue 1. P. 99–118.

NEOINSTITUTIONALISM AS A METHODOLOGY FOR STUDYING DOMESTIC POLITICAL TRANSFORMATIONS

Oleh Kavetskyi

Ivan Franko National University of Lviv,

Faculty of Philosophy, Department of Theory and History of Political Science

Universytetska str., 1, 79000, Lviv, Ukraine

The article analyzes internal political transformations as a complex and multifaceted process encompassing changes in political institutions, governance systems, legislation, and socio-political relations. The study reveals key factors influencing internal transformation processes, including economic, social, cultural, and foreign policy determinants. Special attention is given to the role of political actors, institutional structures, and informal practices in shaping the trajectory of change.

In this context, the main characteristics of neoinstitutionalism as a theoretical and methodological paradigm in contemporary political science are outlined, enabling the study of internal political transformation processes. The research highlights key scientific approaches of neoinstitutional theory, which hold significant importance in modern political science, providing tools for a deep analysis of complex change processes in political systems by integrating attention to historical development, cultural aspects, and institutional resilience.

The most relevant directions of neoinstitutionalism in the context of studying internal political transformations are explored and analyzed. In particular, the methodological potential of neoinstitutionalism (normative, historical, discursive neo-institutionalism, as well as neoinstitutionalism of bounded rational choice) for the study of internal political transformations is assessed, and its advantages and cognitive limitations are identified. The importance of using the methodology of neoinstitutionalism for the study of internal political changes in Ukraine is substantiated.

Key words: neoinstitutionalism, internal political transformations, political discourse, political system, “path dependency”, bounded rationality, political processes, democratization.